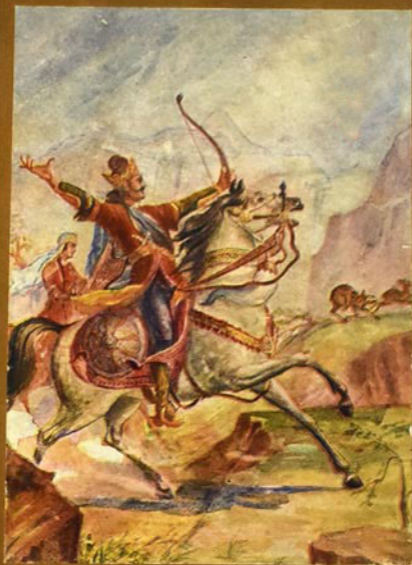

НИЗАМИ ЖАНЧӨВИ

ЭҶАММЭ

НИЗАМИ КӘНЧӘВИ

Фитнә

УШАГЛАР УЧУН ИШЛӘЙӘНИ:

МИР ЧАЛАЛ

РОССАМ:

К. КАЗЫМОВ

АЗӘРБАЙҖАН ЛЕНИН КОММУНИСТ КӘНЧЛӘР ИТТИФАҖЫ
МӘРКӘЗИ КОМИТЕТИ
УШАГ ВӘ КӘНЧЛӘР ӘДӘБИЯТЫ НӘШРИЯТЫ
БАКИ — 1941

НИЗАМИ КӘНЧӨВИ

Азәрбайчан халгынын бөйүк шаири Иляс Юсиф оглу Низами 1141-чи илдә Кәнчә шәһәриндә (индики Кировабадда) анан дан олмуш вә өмрүнүн чох һиссәсини бурада кечирмишдир.

Бөйүк шаиримиз ушагылыгыннан элмә, сәнәтә һәвәс көстәрмиш вә бөйүк бир марагла эрәб, фарс дилләрини вә о заманын элмәларини өйрәнмәйзә башламышдыр.

Низами шеир ярадычылыгына илк дәфә гәзәлләр, рүбаиләр язмагла башламышдыр. Низаминин гәзәлләри бу күн дә өз бәдилийини, ширинлийини сахламагдадыр. Лакин Низамини дүня әдәбийятында бөйүк классикләр сьрасына галдыран онун романтик стилдә яздыгы эник поэмалардыр.

Низами беш поэма язмышдыр. Бунлар: „Сиррләр хәзинәси“, „Хосров вә Ширин“, „Лейли вә Мәчнун“, „Едди көзәл“ вә „Искәндәрнамә“ поэмаларыдыр.

Низами өз әсәрләриндә Азәрбайчан халгынын һәят вә мәшшәтини, онун гәһрәманлыгыны, онун тәмиз, саф эхлагыны, онун арзу вә идеалларыны тәсвир этмишдир.

Низами бөйүк вә һәрәртли бир патриотдур. О бүтүн һәяты бою халга садиг олмуш, она хидмәт этмишдир.

Низами халг шаһридыр.

Низами әсәрләринин бириндә языр:

„Биз чалырмаг үчүн, яратмаг үчүн, халга, үзәриндә яшадыгымыз торпага хидмәт этмәк үчүн яшаймыг“.

Бөйүк шаир өзүнүн һәгиги гиймәтини Ленин—Сталин партиясынын рәһбәрлийи алтында коммунизм гуран совет өлкәсиндә алды. Кечмишин култур сәрвәти хәзинәсиндә Низаминин әсәрләри һәр заман өз парлаглыгыны сахлаян иччилләрдыр.

Бу күнүн кәнчләри өлкәмиздә коммунизм гуручулугу ишләриндә актив иштирак этмәк үчүн Низамидән чох шейләр өйрәнә биләрләр.

Һәширийятымыз тәрәфиндән „Фитнә“ ады алтында бурахыла бу китаб Низаминин „Едди көзәл“ поэмасындан алынмыш биткин бир һекайәдир.

Низами бүтүн әсәрләрини шеирлә яздыгы кими „Едди көзәл“ дә шеирлә язмышдыр. Бу әсәрдә Сасани падишаһларындан Бәһрам Курун романтик сәркүзәшитләри тәсвир олундугундан бәзән бу әсәрә „Бәһрамнамә“ дә дейилер.

Бу бөйүк поэмада һәм Бәһрам Курун аһвалатлары, һәм да Бәһрамның һәлә шаһзадә икән сөвдийи едди көзәлин сәркүзәшт-ләри тәсвир олуңур. Поэманың марағлы эпизодларындан бири, Бәһрам илә Фитнә арасында баш верән аһвалатдыр.

Низами бу парчада дүньяда һеч бир шейин чәтин олмадығы-ны, чалырмағ, адәт нәтижәсində инсаннның һәр бир иши бачара-чағыны көстәрмәк истәмишидир.

Бу парча язычы Мир Чалал тәрәфиндән нәсрә чеврилмишидир.

әһрам шаһын ай үзлү, чөһрәсиндән минбир кө-зәллик яған бир кәнизи вар иди. Бу кәнизин ады Фитнә иди.

Фитнә зирәк, гыврағ, ағыллы-камаллы гыз иди. Сифәти чәниәт язы кими тәзә вә зәриф, ериши көй зәми үзәриндән сүзән ел кими арам, хош иди. Үзүндән-көзүндән мөләһәт ягырды. Фитнә яхшы каман чалар вә һәм дә рәгс эдәрди. Бүлбүл кими ширин, тә'сирли сәси вар иди. Каман илә сәс-сәсә вериб охуянда гушлары көйдән әндирәрди. О, шаһа вурулмушду. Шаһ да она ашиғ иди.

Чалгы вә ички мәчлисində, овда шаһ Фитнәни динләмәкдән ләззәт алар, раһатланарды. Фитнәнин чалгысы чәнк,¹ шаһның чал-гысы ох иди, Фитнә чәнк вурарды, шаһ ов вурарды. Бир күн шаһ чөлдә, дағ-дәрәдә ов этмәк истәди, Фитнәни дә өзү илә көтүрдү, марал дырнағлы гара атыны чөлә чапды.

Шаһ ов көрдүкчә нә'рә чәкиб даға-даша сәс салыр, ох илә чейранлары вуруб йыхырды. Шаһның атлылары да һәр тәрәфдән чөлү әһәтә этмишидиләр, чейранлары шаһ олан сәмтә говурдулар.

Бәһрам шаһ исә шир кими пусғуда дурмушду. Аты алтында ойнағлайырды. Әли исә чейранларын башына ох яғдырды. Тез-тез кириши бошалдыб каманыны долдуурду. Охун полад учу каһ чейранлары ерә сәрирди, каһ даша дәйиб од гопарырды. Санки бу од чейран этини кабаб биширмәк үчүн лазым иди. Доғрудан да шаһ оху дәйән ову кабаб эдирди. Шаһ габагына чыхан иһс

¹ Чәнк—мусиги алатидир.

бир ову бурахмырды: я вурур, я тутурду. Бирдэн чөлдөн бир нечэ чейран галхды. Шаһ гызмыш шир кими каманы алиһа алды, атын башыны элдэн гойду, чейранлара чатдыгда нишаны "ушлайыб атды, ох чейранын будуна санчылды. Чейран агзы үстө йыхылыб торнагы өндү. Белэликлэ шаһ чейранларын бир нечасини өлдүрдү, бир нечасини тутду. Онун бу шүчаэти алаһи һейрәтэ салыр, бәднәзәрләрин иһә көзүнү төкүрдү. Фитнә, шаһын бу икидлик вә чогагылыларына сусурду, назмиланмы, һийдәсиндәни, һәдәһсә шаһа тәриф демирди. Шаһ буну һисс эдирдисә дә көзләһирди.

Бирдән узагдан бир чейран гачмаға башлады. Шаһ гыз деди: — Дәһәсән бизим оҗчлүг шүчаэтимизи көрмүрсән. Элә олар, бизим мөһарәтимиһ тәрифдән йүксәкдир. Дар көзләр ону сечмәз... Будур бир чейран кәһир, тәпәдән дырнаға гәдәр — парасыны деһнәсән нишан алым.

Фитнәһни иһчә додағлары тәрпәнди:

— Кәрәк,— деди,— мөһарәт көстәрәсән, бу чейранын дырнағыны башына тикәсән.

Шаһ онун дедийини еринә етирмәк истәди, тез каманкүруһә тәләб әтди, агыр вә юварлағ мазыны каманкүруһәйә гойду, атды. Мазы чейранын бейиниһи гызышдырды. Язығ чейран дырнағыны башына галдырды ки, агрыян ерини гашысын, бу заман шаһын илддырым кими алаһи ишығландыран оху чейранын дырнағыны башына тикди. Чейран үзү үстә йыхылды. Шаһ чин гызы Фитнәһә тәрәф дөндү:

— Нечә атырам?

Гыз деди:

— Шаһ буну вәрдиш әтмишидр. Адәт әдилән һеч шей чәтин олмаз. Адам вәрдиш илә һәр бир иһиһ әдә биләр. Шаһын дүз вурмасы күч вә я мөһарәтдән дейил, яһныз вәрдишдәһидир.

Фитнәһни чавабы шаһа чох агыр кәлди, ити бадла ағачы кәсән кими ону кәсди вә гәзәбләндирди. Шаһын үрәһиндә Фитнәһә гаршы дәрин бир кин доғду.

Шаһлар үрәкләриндәки интигам һиссини ган илә сөндүрәләр, ова ачығландыгда атын үзәнкисини һопарар вә итин дәрисини соймағ истәрләр. Бәһрам шаһ үрәһиндә дейирди: „Бу һайыфы кәһиздә гоймағ олмаз, онунла һесаблашмағ ләзымдыр“. Анчағ кәһизи өлдүрмәйә шаһын әли кәһирди, чүнки гадын өлдүрмәһи өзү үчүн

аксикдик сайырды. Оун фикринчэ гадын кишиё тай, һариф де-
йил.

Шаһын бөйүк бир сэркәрдәси вар иди. Шаһ ону янына ча-
гырды.

— Кет,—деди,—бу кәнизин башыны бәдәниндән айыр. Бу
бизим дәвләт сарайымызын фитнәсидир. Фитнәни дәф эләмәк
ағыллы ишдир.

Садә вә адил хасыйәтли сэркәрдә Фитнәни габагына салыб
өз эвинә апарды, онун башыны бәдәниндән айырмаг истәди. Гыз
аглады, вә деди:

— Эй сэркәрдә, белә чиркин иши өзүнә лайиг билмә. Өз
шәрәфинә дүшмән дейилсәнсә мәним кими күнаһсыз бир гызын
наһаг ганыны бойуна көтүрмә. Мән шаһын ән яхын мүсаһиби,
мунисийәм. Кәнизләрин сечилимшиийәм. О, мәчлисләриндә мөндән
башгасынлә марагланмазды. Әркөйүлүк мәни алдатды, шейтан мә-
ни йоддән чыхартды. Кичик бир һәрәкәтим шаһа хош кетмәди. О
мәнә гәзәбләнди вә өлүмүмә һөкм верди. Сән кәл мәни өлдүр-
мәйә бу гәдәр тәләсмә. Бир нечә күн сәбр эт, дөз. Шаһа де ки,
ону өлдүрлүм. Шаһ бу хәбәрдән севинсә, гайыт мәни өлдүр, га-
нымы сәнә һалал эдирәм, әкәр мәним өлүм хәбәримдән шаһ гүс-
сәләнсә сән мәни өлдүрмәдийиндән горхма, сәнә һеч нә олмас. Сән
шаһын гәзәбиндән гуртарарсан, мән дә өлүмдән хилас оларам. Дог-
рудур, лайигли бир адам дейиләм, лакин бир күн кәләр ки, бу
яхшылыгының әвәзини верэрәм. Сәнин янында хәчәләтли олмарам.

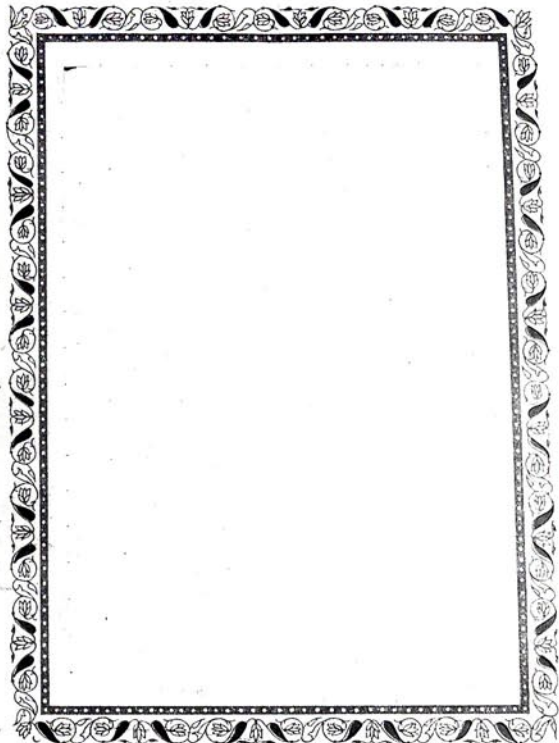
Гыз буну дейиб балача бир дүйүнчә ачды. Сэркәрдәнин га-
багына едди парча лә'я гойду. Бу дашларын һәр биринни гиймә-
ти бир өлкәнин кәлиринә барабәрди. Умман дәнизинни бүтүн кә-
лири о дашларын яры гиймәти гәдәр олмазды.

Сэркәрдә о көзәлини ағыллы мәсләһәтнини динләйиб ганындан
кечди вә деди:

— Амандыр, сөз бурада галсын. Һеч кәсин янында шаһын
адыны чәкмә. Гой сәни мәним эвиндә гуллуғчу билсинләр. Өз ишин-
лә ол, бәхтим көмәк эләсә мән һәр шейи дүзәлдәчәйәм.

Олар бу шәрләшмәйә сөз вериб анд ичдиләр. Сэркәрдә
зүлм әмәлиндән, гыз исә зәичирдән гуртарды.

Бир һәфтә сонра шаһ сэркәрдәни көрдү, ондан Фитнәнин ишини
сорушду:

— Ая нечэ олду?

Сэркэрдэ чаваб верди:

— Айы эждаһая ташырдым, анчаг ган баһасыны көз яшым-ла вердим.

Шаһ Фитнэнин өлүм хэбэриндэн гүссэлэнди, көзү яшарды. Сэркэрдэ шаһын бу һалыны көрүб севинди, гызы өлдүрмэдийи үчүн үрайи сакит олду.

¶ Шаһэрдэн узаг, кэнар ердэ сэркэрдэнин абад бир кэнди вэ кейун бир гатына йүксэлмиш көшкү вар иди. Сэркэрдэ алтмыш пиллэни сарайын эйванында Фитнэйэ ер элэмишди. Фитнэ, һэмнишэ орада яшарды. Һэмни күнлэрдэ сэркэрдэнин инэйи гэшэнк бир бузов догмушду. Фитнэнин бузовдан хошу кэлирди. Һэр күн ону бойнуна элыб, аягларыны дөшүнэ сыхар, пиллэканлэрдэн галдырыб эйвана апарарды. Бузов исэ кет-кедэ бөйүйүрдү, көкэлирди. Фитнэ дэ өз адотиндэн эл чэкмирди. Күн о күн олду ки, бузов алты яшы бир бөйүк өкүз олду. Фитнэ энэ ону ердэн дама галдырды, буна адот этдийи үчүн эзийэт чэкмир, ағырлыг һисс этмирди. Өкүз көкэлиб ағырлашдыгча, Фитнэнин дэ гүвэвэти артырды.

¶ Күнлэрин бириндэ Фитнэ илэ сэркэрдэ эйлэшиб дэрлэшир-дилэр. Гыз гулағындаки чавахирлэрдэн дөрд дэнэсини ачыб сэркэрдэйэ верди:

— Апар,— деди,— бунлары сат, пулуна күлаб илэ суварылан көк гоюнлар ал. Дүнянын наз-не'мэтиндэн үрайин нэ истэйирсэ ал; шам, шэрэб, ширни, ногул. ¶ Чэннэт багы кими көзэл вэ бөйүк бир гонаглыг мэчлиси дүээлт. Шаһын бу тэрэфлэрэ йолу дүшэндэ үзэнкисиндэн асыл, ону гонаг чагыр. О, меһрибан вэ нэчиб адам-дыр. Сонин хаһишини: ерэ салмаз, бизэ кэлэр вэ башмымыз учал-дар. Бу йүксэк, гонаг сараймызда гонагпэрэстлик эдиб шаһа сүд вэ шэрбэт ичирдэрик. Белэ бир тэдбир баш тутса, һэр иш дүээлэр.

Сэркэрдэ Фитнэнин мэслэхэтинни байэнди. Анчаг чавахирлэри көтүрмэди, чүнки онун мин о гэдэр дөвлэти вар иди. О, кизли хэзинэсинин агзыны ачды, гонаглыг дэскаһынын һамысыны дү-зээлти— өзү дэ шаһа лайиг шейлэр дүээлти: гуш, балыг, эркэк гузу этиндэн биширилимиш нөвбөнөв дээзэтти хөрэклэр, ичкилэр, этирли ширнилэр, мэчлис бээйэн күл вэ чичэклэр...

Бәһрам шаһ адэти үзрэ ова чыхмышды. Чох кээди, чох ов вурду, анчаг көрүн Фитнэ гыз онун өзүнү нечэ овлады.

Шайх сэркэрдэнин сарайы олан кэндэн өтэндэ чох мүнэсиб бир иссираһат ери көрдү. Һэр ян башдан-баша яшыллыг ва көл-кэлкиди. Шаһ сорушду ки, бу ер киминдир. Сэркэрдэ баш эйиб шаһын үзэнкисиндэн өлдү ва деди:

— Шаһым саг олсун, гулунуза багышладығыныз кэндидир. Шаһым о кэнди хошласа гулунун башыны учалдар, угурду гэдэмнини бу гулун эвинэ басса мани дунянын башы учаларындан элар. Сайһинда башы көйлэра дэйэн бир көшкүм вар. Этрафы сых баглар, күллэр-чичәклэр, мейва агачлары илэ өртүлмүшдүр. Сарайымни янында чэннэт баглары ва беништ отаглары яландыр. Шаһ бу сарайда шараб буюрарса, улдузлар мәним астанамы өпәр. Шаһын гэдәми эвинэ энбәр ийи сәпәр, бахтым ачылар, милчәйим бал, өкүзүм сүл верәр.

Шаһ сэркэрдэнин хаһнишини гәбул эдиб деди:

— Кет һазырлаш, овдан гайыданда сәнин сарайында дүшәчәйэм.

Сэркэрдэ баш эйиб севинчәк гайытды. Сарайыны гиймәтли фәршләрлэ дөшәди, рум парчалары, чин гумашлары илэ бэээди. Сарайын һәр тәрәфи нар-пар парылдайырды.

Эв саһибни шаһын гэдәмлэринэ чаваһират сәнди. Шаһ алтмыш пиллэни эйвана чыханда башы көйлэра дэйэн, кайната шәфәг салан, хувәрнэгини¹ бүтүн көзәлликләрини экс эдэн бир эйван көрдү. Сарайда шадлыг мәчлисн гурулду. Емәк-ичмәклэ мәшгул олдулар.

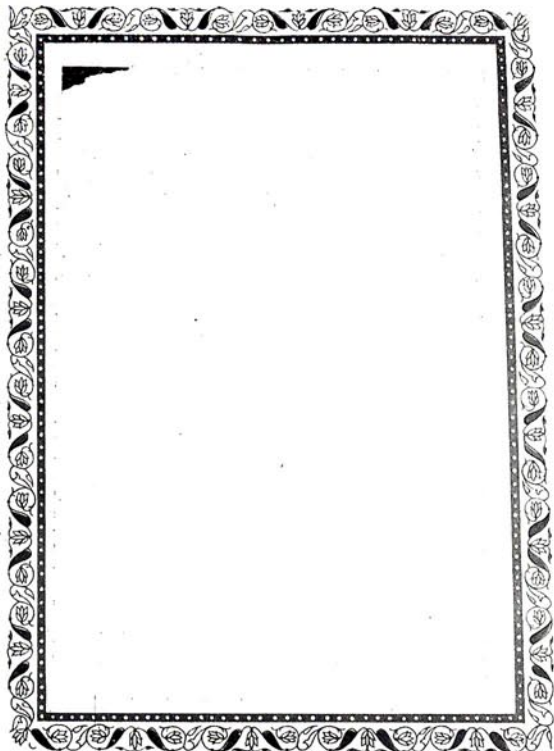
Шаһ бир-ики гэдәһ ичәндән сонра гәми дағылды, кейфи ачылды, үзүнү эв саһибинэ тутуб деди:

— Эй мәним гызыл эйванлы, гонагчыл сэркэрдәм! Сарайын кенишдир ва ери чох хошдур. Лакин де көрүм, көйләрнн бир гатына галхан бу эйвана нечә чыхыб дүшә билнрсән? Сәнин ки, яшын алтымышы кечмишдир.

Сэркэрдэ деди:

— Шаһын өмрү узун олсун, мәним чыхыб дүшмәйим тәэччүб-лү дейилдир. Мән кишнйәм, бу пиллэлэрдә йорумайырам. Тәэччүблү мәним ай үзлү гызымдыр ки, өзү гумаш кими зәриф ва инчә ола-ола, һәр күн даг бойда бир өкүзү башына көтүрүб ем-ләмәк үчүн бу эйвана чыхарыр. Өкүз нэ өкүз, фил кими! Анд ичә билэрәм ки, бу гошундан һеч кәс ону бир нәфәс ердән галдыра билмәз. Гыз исә бу алтмыш пиллэни яйдан гуртармыш ох кими чыхыр, пиллэлэрини бириндә дэ даяныб нәфәсини дәрмир. Эсл тәэччүблү иш будур!

¹ Эн көзәл гәсләрәдән биридир.

Сәркәрдәнин сөзүндән шаһ һейрәтә кәлди:

— Бу нечә ола биләр, көзүмлә көрмәсәм буна инанмарам.

Шаһ сәркәрдәдән тәләб этди ки, дедийини исбат эләсин. Сәркәрдә ашагы эниб әһвалаты Фитнәйә сөйләди.⁴

Ай үзлү гыз фирсәтдән истифадә эдиб габагчадан һазырланмышды. Чинли гызларә мөхсүс бәзәк-дүзәйини тахды, үзүнә сөйгәл верди, көзүнә сүрмә чәкди, мишк ийли телләрини ай үзүнә һашийә чәкди, сәрв боюна гырмызы дон кейди, лалә кими көрүндү, ай кими күмүш кәрдәнинә дүрдән боюнбагы тахды, назлы бир вәзийәт алды, додагларында тәбәссүм ойнатды, сәдәф дишләри көрүндү. Әнбәр сачларыны чийиннә төкдү, зәңчи рәңкли сачы һинди халы илә санки вурумығ үчүн гаршы-гаршыя даянды. Фитнәнин хурма додагынын үстүндәки гәра хал көзәллийини бир гәт даһа артырды. Башындаки даш-гаш улдуз кими парылдаһырды. Гулагынын көвһәр сыргасы ашһгләр базарынын ән гий-мәтли мәтаһы иди. Ай үзүнү ясәмән арасындаки күл кими ағ өртүдә кизләтди. Едди бәзәклә ярашыгыны тамамладыгдан сонра, назла һәрәкәт эдәрәк өкүзә догру кетди. Башына әйиб өкүзү бойнуна көтүрдү. Фитнә илдырым кими пиләләри чыхды. Бәһрам шаһын тахты гаршысына ериди, аяг устә эдәблә даянды.

Бәһрам шаһ өкүзү көрүб һейрәтиндән аяга галхды. О, өз кәнизини танымады. Фитнә, өкүзү бойнундан ерә гоиду вә деди:

— Мән сәнин вә бүтүн мәчлисин һүзурунда бу һүнәрә кәстәрдим. Әкәр бачарырсынызса дүняда бир күчлү икид тапын ки, бу өкүзү әйвандан ашагы апарә билсин.

Шаһ деди:

— Бу сәнин күчлү олдугуну көстәрмир, әввәлдән адәт этдиһин үчүн бачарырсән. Бу бир һүнәр дейил, узун илләр яваш-яваш вәрдиш этмисән, одур ки, бир әзийәт көрмүрсән.

Ай үзлү, күмүш бәдәли Фитнә баш әйиб шаһа дуа охулу вә деди:

— Чох гәрибәдир ки, өкүз адәт илә олур, чейран исә һүнәр илә. Нәдәндир мәним өкүз көтүрмәйим адәт сайылыр, шаһын чейран вурмагына адәт дейәнләр чәзаланырлар?

Шаһ кинәйәли сөзүндән Фитнәни таныды. Гызын янына кәлди, рүбәндини ачды, онун күл чамалына бахды, гучаглайыб ағлады. Көз яшлары айын үзүнә мирвары тәки сәлидди. Шаһ гыздан үзр истәди, Фитнә исә һәркис көзләриндән күләб ягдырды. Шаһ әви кәләвәт эдиб көзәл пәрсинә киһейләнирди:

— Сәни зиндана салдырмагыма мин дәфә үзр истәйирәм. Багышла мәни, ағалсызлыг эдиб яндырдыгым олда өзүм говрулдум. Сән исә шүкүр ки, саламатсан.

Шаһ Фитнәдә, өз анында әйләндириб голуну бойнуна салды, Фитнә дә үрайиний сөзүнү деди:

— Севимли шаһым, әй мәни айрылыгы илә өлдүрән, меһрибанлыгы илә дирилдән мунисим, айрылыг мәни шам кими әритди. Гәм дагы ериндән голарар. Сәнә олан мәһаббәтим сайәсиндә аз галды һәятым кетсин. Сән овлагда чейранын дырнагыны гулагына тикәндә һүнәринә ерләр дейил, көйләр дә афәрин деди. Мән шаһы тәрифләмәкдә гәздән кечикдим, сәбр эләдим. Бәднәзәри шаһдан узаглашдырмаг үчүн тәрифә дил ачмадым. Тәрифли шейә, һәр заман бәднәзәрин көзү дәйә биләр. Ләкин нә эдим ки, фәләк мәһаббәтим әвәзиндә мәнә әзийәт вә төһмәт гисмәт эләди.

Фитнәнин бу сөзү шаһа чох хош кәлди. Шаһ деди:

— Һаггын вар! Сәнин вәфана инанырам. Бу һүнәрә сәһиб олан гызын дүняда әвәзи йохдур. Сәркәрдәм горумасайды, мәним бу көвһәримин дашлар парчаламышды.

Шаһ сәркәрдәни чагырыб разылыг этди, голуну онун бойнуна салыб шаһа ләйиг хәләт вә бахшышлар вердирди, яхшылыгына бирә-мин әвәз эләди, ону чох әзизләди вә Рей мүлкүнү тамам она багышлады.

Шаһ бөйүк шадяналыгга өз шәһәринә гаһыдыб мәчлисинә ширин сөзлү шаирләр чагырды. Руһаны башчыларыны чагырыб Фитнәнин кәбинини өзүнә кәсдирди. Һәр икиси кеф-ләззәтлә күн кечирмәйә башладылар.

ОРТА ЯШЛЫ УШАГЛАР ҮЧҮН

Редактору: М. Әлизаде

Чапна имзаданымиз 7Н-41. Чап листи 1.
Учот автор листи 0,6. Тираж 20.000.
Сифарши № 724. ФГ 4002.

Азришир мэтбэсинида чап олунду.
28-гар адына „Китаб Сарайы“, Баки,
Әли Байрамов күчеси, № 1.

Иллюстрациялар „Ушаг китабы фабрикасында“ чап олунмушаур.
Москва, Сушневский вал, № 49.

4 наныт 25 тэб.

НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ

Ф И Т Н Э

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
Азербайджанского Ленинского Коммунистического Союза Молодежи

ИЗДАТЕЛЬСТВО ДЕТСКОЙ И ЮНОШЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
БАКУ • 1941